

عمر خیام و هند

در یکی از روزهای پاییز ۱۳۸۲ نامه‌ای به امضای پروفیسور عین‌الحسن، استاد دانشگاه جواهر لعل نهرو دهلی نو و دبیر سمینار بین‌المللی «عمر خیام و هند» به دستم رسید. عین‌الحسن در نامه خود با توضیح درباره سمینار «عمر خیام» و محور موضوعی فراخوان مقاله‌ها اطلاعاتی داده بودند و با تأکید از من خواسته بودند که برای آن سمینار مقاله بفرستم و در آن شرکت کنم.

رسیدن این نامه خوشبختانه زمانی بود که با دکتر حسام‌پور طرح مطالعاتی وسیعی را درباره خیام آغاز کرده بودیم و ذهنمان با این موضوع درگیر بود. ضمناً مشتاق بودم که یک بار دیگر به هند سفر کنم و بسیاری از استادان هندی را که با هم دوستی داشتیم ببینم. هند برای من همیشه سرزمین درنگها و خاطره‌ها بوده است. این سرزمین پهناور با آیینها و اندیشه‌های رنگارنگ و با یادگارهای گران‌بهایی که از گذشته‌های دور در سینه خود نهاده و در دامن خود پرورده، همواره سرزمین شگفتیها و گوناگونیها بوده است.

وجود ادیان مختلف، مذهبهای گوناگون، باورهای رنگ‌رنگ، رفتارهای شگفت و انسانهای عجیب، در کنار بناهای عظیم به جا مانده از تمدنهای پیشین و کتابخانه‌های گرانبها و برخی از زیباییهای طبیعی، شبه‌قاره هند را چونان یکی از دیدنی‌ترین سرزمینهای دنیا درآورده و با این ویژگیها، اشتیاق فراوان اندیشمندان جهان را برای دیدار از این کشور برانگیخته است.

ایران و هند از زمانهای بسیار دور با هم روابط اجتماعی و فرهنگی داشته‌اند، اما این پیوستگیها و ارتباطات از دوره هخامنشیان، بیشتر در یاد تاریخ مانده است.

اعزام مبلغان دین بودایی به شرق ایران - به ویژه قندهار و بامیان - از سوی هند و اعزام مبلغان و موبدان زردشتی به هند - به ویژه در تاکسیلا و مولتان - از سوی ایران، نشانگر مبادلات فرهنگی دو کشور در دوره هخامنشیان است.

هنگامی که انوشیروان، پادشاه ساسانی، برزویه طبیب را به دنبال آب حیات به هندوستان می‌فرستد و او کتاب پنج‌تتره (کلیده

و دهنه) را به ایران می‌آورد، این پیوستگیها و دل‌بستگیها همچنان نمایان است.

با ورود اسلام به ایران گروهی از زردشتیان به هند رهسپار شدند و در منطقه گجرات مسکن گزیدند و بالاخره با حمله محمود غزنوی به هند و پیروزی او، سایه زبان فارسی بر هند گسترده شد و رفت و آمد بین دو کشور ایران و هند رونق بسیار یافت و بسیاری از صوفیان ایرانی به هند رفتند و در آنجا پیروان زیادی یافتند که از آن جمله فرقه سهروردیه و چشتیه در خور یادآوری است.

بدین گونه از صدها سال پیش زبان فارسی به هند وارد شد، و در آنجا ریشه دوانیده و با همت ستودنی بسیاری از اهل ادب و فرهنگ آرام آرام شاخه گسترده، به بار نشسته و میوه داده است. هم‌اکنون نیز بسیاری از مشتاقان زبان و ادب فارسی زیر سایه این درخت بزرگ آرام گرفته و از آن بهره می‌برند.

باز رفت و آمد ایرانیان مسلمان به هند و هندیان به ایران اسلامی، به ویژه با آمد و شد اندیشمندان و دانشوران، علوم و فرهنگ اسلامی آرام آرام جای خود را در دل بسیاری از ساکنان هند باز کرد و باعث شد که مردم هندوستان حدود ۸۰۰ سال فرمانروایی اسلام را بر سرزمین خود بپذیرند و چنانچه اورنگ زیب از تندروها و سخت‌گیریهای خود در برابر غیر مسلمانان دست بر می‌داشت و آنان را از دور خود نمی‌پراکند، چه بسا حکومت مسلمین همچنان ادامه می‌یافت و این گونه که امروزه شاهد آئیم مسلمانان به حاشیه رانده نمی‌شدند.

این گونه است که استوار کردن روابط فرهنگی ایران و هند از بایستگیهای مسلم امروز ماست و زمینه‌های این پیوستگیها هم به شایستگی فراهم است.

سال ۱۳۷۹ که برای نخستین بار به هند سفر کرده بودم، همه این ویژگیها را به چشم خود دیدم. با رسیدن دعوت‌نامه «عین‌الحسن» باز هم فیل من یاد هندوستان کرد و تصمیم گرفتیم که با دکتر حسام‌پور به صورت مشترک دو مقاله آماده کنیم. یکی با

بزرگداشت دکتر حسام پور

مختلف دنیا بودند و تحرک بسیار آنان، فرودگاه بین‌المللی بحرین را بسیار دیدنی و جالب توجه کرده بود.

یکی از استادان دانشگاه جواهر لعل نهرو در فرودگاه دهلی نو برای استقبال، منتظر ما بودند. پس از انجام تشریفات قانونی ورود، به راهنمایی ایشان به هتل «Qutab» رقتیم و مستقر شدیم. چند نفر دیگر از دوستان ایرانی، با هواپیمایی ماهان و ایران‌ایر پرواز کرده بودند و از ما زودتر رسیده بودند: دکتر محمدعلی اسلامی‌ندوشن، دکتر محمد ابراهیم باستانی‌پاریزی، دکتر میرجلال‌الدین کزازی، دکتر رضا مصطفوی، دکتر میرهاشمی، دکتر غفرانی و عبدالجبار کاکایی.

آن روز تا ساعت ۱۹:۳۰ استراحت کردیم و سپس برای صرف شام به دانشگاه JNU رفتیم. در آنجا برخی از دوستان هندی، از جمله دکتر عین‌الحسن، خانم صبره‌وی والا، قمرغفار و... را هم دیدیم.

ساعت ۹:۳۰ صبح روز یکشنبه پس از صرف صبحانه در هتل به اتفاق چند نفر دیگر از دوستان (دکتر حسام پور، دکتر بشیری، دکتر میرهاشمی، دکتر غفرانی، دکتر مصطفوی، آقای کاکایی، خانم جابری‌نصب و خانم شادی فرخی) به بازار رقتیم و تا ۱۲:۳۰ ظهر در بازار بودیم. دوستان هر کدام مقداری لباس و پارچه خریدند، اما من که تجربه خرید لباس را از هند داشتم چیزی نخردم و تنها به تماشای رفتار مردم مشغول بودم.

پیش از رفتن، صبح در حیاط هتل با دکتر بشیری (استاد اعزامی از دانشگاه علامه طباطبایی به بنگلادش) درباره وضع آموزشی، اجتماعی و فرهنگی بنگلادش صحبت کردیم. دکتر بشیری می‌گفتند:

برای مردم بنگلادش فراگیری زبان فارسی تقدسی ویژه دارد و در کنکور ورودی دانشگاهها حدود ۲۰٪ نمره به زبان فارسی اختصاص دارد. بسیاری از تحصیلکردگان، زبان فارسی را تا حدودی یاد گرفته‌اند. آموزش آثار سعدی به ویژه «کریم» که

عنوان «خیام در چه زمینی روید و چگونه گل کرد» و دیگری «سفارش همیشه خیام: زیستن در اکنون».

مطالعات و بررسیها آغاز شد و چکیده هر دو مقاله برای اعلام آمادگی از طریق پست الکترونیکی به نشانی سمینار فرستاده شد. زمان برگزاری سمینار از ۱۴ تا ۱۶ مارس و زمان آمادگی سمینار برای پذیرش مهمانان از ۱۳ تا ۱۷ مارس پیش‌بینی شده بود. دبیر سمینار با دریافت، بررسی و پذیرش چکیده مقاله‌ها، دوباره از من خواش کردند که حتماً برای شرکت در آن سمینار، مقدمات سفر را فراهم کنم.

بیشتر زحمتها بر دوش دکتر حسام پور افتاد. پس از مدتی تلاش و پیگیری روادید مسافرت، از سوی سرکنسولگری هند در بندرعباس، صادر گردید. (دکتر حسام پور عضو هیأت علمی دانشگاه هرمزگان هستند و هر هفته از شیراز به بندرعباس رفت و آمد داشتند و موضوع صدور روادید را هم پیگیری می‌کردند).

خانم نرگس جابری‌نصب - عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد تهران - که در دانشگاه جواهر لعل نهرو در دوره دکتری تحصیل می‌کردند، فعالانه با آن سمینار همکاری داشتند و به صورت پیگیر مسائل مربوط به سمینار را برای ما از طریق پست الکترونیکی گزارش می‌کردند و ما نیز در صورت لزوم مدارک مورد نیاز را برایشان می‌فرستادیم.

کم‌کم هر دو مقاله‌ای که مشغول تهیه آنها بودیم، آماده شد و روادید مسافرت هم دریافت گردید. اما از آنجایی که شرکتهای هواپیمایی «ماهان» و «ایران‌ایر» بلیت زمان درخواستی ما را نداشتند، ناگزیر شدیم از شرکت بحرینی «گلف‌ایر» بلیت بخریم و برای رفتن به دهلی از شیراز به تهران، از تهران به بحرین، از بحرین به مسقط و از مسقط به دهلی برویم.

زمان پرواز ما از بحرین به مسقط برای ساعت ۸:۳۰ پیش‌بینی شده بود. در این مدت در فرودگاه بحرین ماندیم و قسمتهای مختلف فرودگاه را دیدیم. ازدحام و تنوع مسافران که از ملیتهای

خلاصه‌ای از بوستان با ترجمه آن است، بسیار رونق دارد.

ایشان همچنین می‌گفتند: در دانشگاه‌های بنگلادش استادان از اهمیت و احترام شایسته‌ای برخوردارند و آنها هر یک تعیین می‌کنند که چند نفر دانشجوی را می‌توانند آموزش دهند و بر اساس درخواست و اعلام آمادگی آنها دانشجو پذیرفته می‌شود. در زمان آموزش، استاد، متن معینی را تدریس می‌کند اما متن امتحان را استاد دیگری تعیین می‌کند و تنها در ۵ نمره از ۲۰ نمره استاد می‌تواند دخالت کند. (تقریباً شبیه شیوه امتحان و تعیین نمره در سیستم پیام نور کشور خودمان)

از جمله چیزهای جالب دیگری که می‌گفتند این بود که در بنگلادش کسانی می‌توانند نامزد ریاست جمهوری شوند که حتماً قبلاً مدتی را رئیس یکی از دانشگاه‌های معتبر بنگلادش بوده باشند. ساعت ۳۰: ۱۳ روز یکشنبه برای صرف ناهار به دانشگاه JNU رفتیم. دانشگاه جواهر لعل نهرو که در محوطه‌ای بسیار گسترده بنا شده، از چهارده دانشکده و مرکز تشکیل شده است و در تاریخ مارس ۲۰۰۳ آمار اعضای هیأت علمی رسمی و تمام وقت این دانشگاه ۳۸۷ نفر بوده‌اند. (۱۹۴ نفر استاد، ۱۲۰ نفر دانشیار و ۷۳ نفر استادیار)

در دانشکده مطالعات زبان، فرهنگ و ادبیات «دانشگاه جواهر لعل نهرو» ۱۱ مرکز (گروه) به شرح زیر فعالیت آموزشی و پژوهشی دارند:

- زبان و ادبیات فارسی (با ۸ نفر عضو هیأت علمی)
- مطالعات ژاپن و آسیای شرق (با ۱۵ نفر عضو هیأت علمی)
- چین و آسیای شرقی (با ۱۱ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان و فرهنگ آلمانی (با ۱۵ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان و فرهنگ فرانسه (با ۱۳ نفر عضو هیأت علمی)
- زبانهای هندی (با ۱۶ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان‌شناسی و زبان انگلیسی (با ۱۴ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان عربی و آفریقایی (با ۸ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان اسپانیایی (با ۱۵ نفر عضو هیأت علمی)
- زبان و فرهنگ روسی (با ۱۵ نفر عضو هیأت علمی)
- گروه فلسفه (با ۲ نفر عضو هیأت علمی)

پس از صرف نهار و استراحتی کوتاه به محل برگزاری سمینار رفتیم. سمینار ساعت ۱۶ شروع شد و شش نفر در جایگاه هیأت رئیسه قرار گرفتند: دکتر عین‌الحسن، دکتر مونه‌ر جوشی رئیس دانشکده علوم انسانی، دکتر کاران سینکه رئیس دانشگاه JNU، خانم دکتر نجمه معاون وزیر فرهنگ و نوه ابوالکلام آزاد، مسعود خلیلی، سفیر افغانستان در هند و خانم پروفیسور صبره‌وی والا. هر کدام از اعضای هیأت رئیسه برای چند دقیقه صحبت کردند که صحبت‌های مسعود خلیلی، سفیر افغانستان، بسیار جذاب، پر حرارت و شنیدنی بود. خلیلی از مدیران سمینار پرسید که سخنرانی‌اش را به فارسی ارائه دهد یا انگلیسی و آنها تمایل داشتند که به انگلیسی صحبت کند. خلیلی رباعیات خیام را به فارسی

می‌خواند، به اردو ترجمه می‌کرد و به انگلیسی توضیح می‌داد. سخنرانی او که حدود ۲۰ دقیقه طول کشید بسیار مورد توجه قرار گرفت. در ضمن سخنرانی ایشان دریافتیم که مسعود خلیلی فرزند خلیل‌الله خلیلی، شاعر نامدار افغانستان است، متأسفانه در افتتاحیه سمینار هیچ یک از اعضای خانه فرهنگ و سفارت جمهوری اسلامی شرکت نداشتند و این موضوع برای اغلب شرکت‌کنندگان ایجاد سؤال کرده بود.

پس از اجرای برنامه بسیار خوب و جالب افتتاحیه که کمتر از دو ساعت طول کشید شرکت‌کنندگان پذیرایی شدند و بعد از استراحت به سوی سفارت افغانستان حرکت کردند. سفیر افغانستان میهمانان سمینار را به یک ضیافت شام دعوت کرده بود. شرکت‌کنندگان در سفارت افغانستان در سالی جمع شدند و خلیلی چند دقیقه از میهمانان تشکر کرد و به درخواست حاضران چند بیتی از اشعار زیبای پدرش را قرائت کرد. از جمله این بیتی را خدا یارند مستی را بخشای

به عصیان پای بستن را بخشای

خلیل بیت شکر را هر که بخشید

خلیل بیت پرستی را بخشای

برنامه ضیافت شام ساعت ۲۰: ۲۱ خاتمه یافت و ما به هتل بازگشتیم.

نخستین نشست از نشستهای علمی سمینار ساعت ۲۰: ۲۱ روز

دوشنبه (با ۲۰ دقیقه تأخیر) همزمان در دو بخش انگلیسی و فارسی، در دانشگاه جواهر لعل نهرو آغاز شد. برنامه سمینار به گونه‌ای تنظیم شده بود که به جز سخنرانان افتتاحیه و اختتامیه، ۳۱ نفر از سخنرانان سمینار در نشست علمی در بخش انگلیسی و ۷۵ نفر از آنان در پنج نشست علمی در بخش فارسی مقاله‌های خود را ارائه دهند.

البته در «Souvenir» سمینار، ۸ نفر از کسانی که خلاصه مقاله خود را به نشانی دبیرخانه سمینار ارسال کرده بوده‌اند، با عنوان مقاله آنها معرفی شده بودند.

نخستین نشست بخش فارسی با سخنرانی دکتر رضا مصطفوی (از دانشگاه علامه طباطبائی) شروع شد. دکتر مصطفوی درباره وضعیت مطالعات خیامی در شبه قاره هند سخنرانی کردند و چند نمونه از ترجمه‌ها و شرح‌های مربوط به خیام و رباعیاتش را که در شبه قاره چاپ شده بود، معرفی کردند.

سخنرانان دیگر و عناوین مقاله‌های نشست اول به شرح زیر بود: - دکتر مرتضی میرهاشمی، از ایران (نقش خیام در پدید آمدن ساقی‌نامه‌ها)

- دکتر شریف حسین قاسمی، از هند (معرفی اثری مهم درباره عمر خیام از سلیمان)

پروفیسور شریف قاسمی گفتند این اثر مفصل‌ترین، جامع‌ترین و مستندترین کاری است که به زبان اردو درباره خیام نوشته شده است. نویسنده از شاگردان «شبلی نعمانی» بوده و برای نگارش اثر خود، نوشته‌های پیش از خود را مطالعه، بررسی و نقد کرده است.

- دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی، از ایران (درباره تاریخچه ارتباط فرهنگی کرمان و هند)

نشست علمی اول ساعت ۱۲ به پایان رسید و پس از نیم ساعت استراحت و پذیرایی (با شیر، قهوه، چای و شیرینی) ساعت ۳: ۱۲ نشست علمی دوم آغاز شد.

سخنرانان و عناوین سخنرانی نشست دوم به شرح زیر بود:
- دکتر میرجلال‌الدین کزازی، از ایران (خیام، فرزانه‌ای پرسشگر)

- دکتر محمد بشیری - اعزامی به بنگلادش - (بررسی شعر و ارزش شعری حکیم عمر خیام)

- دکتر علیم اشرف خان، از هند (معرفی نخستین ترجمه‌های رباعیات عمر خیام به اردو)

- دکتر شیرین بیانی، از ایران (خیام و یاد ایران باستان)
نشست دوم ساعت ۴: ۱۳ به پایان رسید و میهمانان سمینار برای صرف ناهار و استراحت به محل پذیرایی راهنمایی شدند.

ساده‌گی و بی‌آلایشی هنرهای، مثال زدنی است. برای نمونه، در همین سمینار «بین‌المللی عمر خیام» ناهار هر روز در حیاط کوچک

دانشکده «زبان، فرهنگ و ادبیات» توزیع می‌شد و افراد ناگزیر بودند سرپا ناهار خود را صرف کنند. در مقابل ورودی دانشکده

هم اجاق‌هایی را کنده بودند و بر روی اجاق‌ها، کباب و مرغی را در همان محیط باز جلوه‌اشکده روی اجاق‌ها نهاده بودند و آشپزها

همانجا هر روز سرگرم پختن و تهیه غذا بودند.
آن روز ساعت ۱۵ نشست سوم با سخنرانی بلند با عنوان «خیام

در سه زمینه فکری، سیاسی و اجتماعی سده‌های سوم و چهارم که زمینه‌ساز پدید آمدن اندیشه خیامی شد صحبت و محورهای

اندیشه خیام را در این بستر بررسی کردیم.
سخنرانان و عناوین سخنرانی‌های نشست سوم به شرح زیر بود:

- دکتر سعید حسام‌پور، از ایران (سفرش همیشه خیام را پیش در اکثر)

- دکتر محمد یارانی، استاد اعزامی به هند (ذهن و زبان خیام)

- دکتر شمیم الحسن صدیقی، از هند (خیام که خیمه می‌دوخت)

- دکتر محمد افسر راه‌بین، از افغانستان (خیام و اندیشه پیکوری)

- دکتر مریم خلیلی جهان تیغ، استاد اعزامی به هند (خیام و اندیشه و عصرش)

- دکتر سید احسن الظفر، از هند (اندیشه خیام از دیدگاه اسلام) این نشست در ساعت ۱۸ پایان یافت.

پس از اتمام برنامه سخنرانی‌های عصر روز دوشنبه، بر اساس برنامه‌ای که از پیش تعیین شده بود، به سمت یک مرکز فرهنگی حرکت کردیم. در سالن نمایش آن مرکز چندین گروه موسیقی از کشورهای خاورمیانه در کنار هم نشسته بودند و برنامه موسیقی را

با عنوان «موسیقی صوفیانه و سماع» اجرا می‌کردند. این گروه‌ها از کشورهای هندوستان، ترکیه، پاکستان، افغانستان، مصر، ایران، تاجیکستان، قزاقستان و ... بودند و هر کدام از آنان، متناسب با

فرهنگ خود به اجرای زیبای موسیقی عرفانی می‌پرداختند. هم‌نشینی این گروه‌ها پیام «گفت و گوی فرهنگها» را به خوبی بازمی‌تاباند و نشان می‌داد که زبان هنر یک زبان مشترک بین‌المللی است و می‌تواند در همدلی و تعامل فرهنگی ملت‌های گوناگون جهان، بیش از هر چیز دیگری مؤثر باشد.

آخرین گروهی که به اجرای موسیقی پرداخت، گروهی از کشور مصر بود. موسیقی ملایم و گوشنواز با رقص هنرمندانه و

زیبای یک نفر از گروه مصر، بسیار دیدنی و هنری اجرا می‌شد. چرخشهای ملایم و حرکتهای موزون و نمادین رقصنده، همه

تماشاگران سالن را به هیجان درآورده بود و آنان را به تشویق پی‌درپی و آمی داشت. هنگامی که رقص هنرمندانه او به اوج رسید

و صدای روح‌نواز اذان و نقش دل‌برای محمد (ص) او را همراهی کردند، هیجان تماشاگران شگفت‌زده بالا گرفت و صدای تشویق

آنان سالن نمایش را به لرزه درآورد. این رفتار هنری، اشک شورآمیز همه مسلمانان حاضر در سالن را درآورده بود.

پس از پایان برنامه موسیقی، برای صرف شام به محل رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران رفتیم و شام را میهمان رایزنی

بودیم. پس از صرف شام، ساعت ۳: ۲۳ به هتل بازگشتیم.
صبح روز سه‌شنبه، پیش از آنکه از هتل به طرف دانشگاه JNU

برویم با دو نفر از استادان دانشگاه کابل آشنا شدیم و با ایشان درباره وضعیت علمی دانشگاه‌های افغانستان و نیز وضعیت عمومی مردم

صحبت کردم. «نعیم عالمی» می‌گفت که در دانشگاه کابل دروس عرفان و اندلس می‌کند. ایشان بسیار علاقه‌مند بودند برای تکمیل

دانسته‌های خود دوره‌ای را در یکی از دانشگاه‌های ایران بگذرانند و به من اصرار می‌کردند که اگر ممکن باشد زمینه‌های حضور

ایشان را در دانشگاه شهر از فراهم کنیم. «نعیم عالمی» بسیار ساده و بی‌ادعا بود. از من خواست مقاله ایشان را که قرار بود روز سه‌شنبه

برایشان بفرستد، صحیح کنم. و به این منظور، همه مقاله را برای من خواند. بعضی از رباعیهای خیام را که دچار اشکال بود برایشان

اصلاح کردم. «نعیم عالمی» در جنگ‌های داخلی افغانستان پدر و برادر خود را از دست داده بود. ایشان برای من گفت: چندین سال

پس از شهادت پدرم، یک گور دسته‌جمعی پیدا شد که اجساد آن گور دسته‌جمعی متلاشی شده و از بین رفته بود اما من و مادرم از

روی استخوان ساق پای پدرم، جسد او را که فقط مشت استخوان بود، شناسایی کردیم و برای تسکین دل خودمان او را در گورستان دفن کردیم. تعریف‌های «عالمی» بسیار رقت‌انگیز و دلخراش بود.

ساعت ۱۰ صبح روز سه‌شنبه نشست چهارم علمی سمینار در بخش فارسی با سخنرانی دکتر اسلامی ندوشن با عنوان «خیام و درد روشنفکری» آغاز شد و سخنرانان پس از او عبارت بودند از:

- عبدالجبار کاکایی، از ایران (خیام و عبور از عصر تجدد)

- دکتر فاطمه حسینی، از هند (اندیشه سعدی و رباعیات خیام)

- دکتر صنوبر وحیداف، از تاجیکستان (عمر خیام و مستشرقین)

- دکتر مازیار بایلیکس، از علیگر هند (چند منبع مهم درباره خیام)

ساعت ۱۴ برنامه‌های نشست علمی پایان گرفت و میهمانان برای پذیرایی و استراحت به محل پذیرایی دعوت شدند.

سخنرانان و عناوین سخنرانیهای بخش انگلیسی سمینار نیز به شرح زیر بود:

بالاخره آخرین نشست علمی بخش فارسی سمینار، ساعت ۱۲:۳۰ با سخنرانیهای زیر انجام پذیرفت:
- دکتر سید نعیم عالمی، از افغانستان (حیرت در کلام خیام)
- دکتر رجب اف حبیب الله، از تاجیکستان (خیام در مطالعات تاجیکی)

- دکتر قمر غفار، از هند (اندیشه خیام)
- دکتر یارمحمد یزل، از افغانستان (تحلیل آثار اجتماعی خیام)
- دکتر محمدافضل بنوال، از افغانستان (بررسی اندیشه خیامی)

نشست یکم

1. Dr. Sanjukta Das
2. Dr. Waris Kirmani
3. Dr. Susnigdha Dey
4. Dr. Farnaz Nazerzadeh Kermani

(Translating Culture: Omar Khayyam's Bengali Aficionados)
(The Rubaiyat: A Subteranean study)
(Literature in Al-Andalus in the context of the Rubaiyat)
(Khayyam's Philosophy & Khayyamic Philosophy)

نشست دوم

1. Dr. S.A. H. Abidi
2. Dr. O. N. V. Kurup
3. Dr. Sirpibalasubramaniam
4. Dr. S. M. Abid Rizvi
5. Dr. Sadeghi

(India's Response to Omar Khayyam)
(The Impact of Rubaiyat in Malayalam Poetry)
(Omar Khayyam in Tamil Language & Literature)
(Omar Kyayyam & The West)
(A Holistic study of the Rubaiyat)

نشست سوم

1. Dr. M. Ghofrani Jahromi
2. Dr. Aziz Haider
3. Dr. Chandrashekhar
4. Dr. Anwar Ahmad
5. Dr. Iaris Ahmad
6. Dr. Muzaffar Alam

(The Impact of Khayyam on Hafez)
(The Rubaiyat of Khayyam: A Reappraisal)
(Transmigration of Cultural Philosophy)
(Critical Viewpoints of some Eminent)
(Omar Khayyam in the West)
(Khayyam: An Arabicist)

نشست چهارم

1. Dr. Syed Mahmood Hasan
2. Dr. Sunil Sharma
3. Dr. Ratna Basu
4. Dr. Syed. Ahsanuz. Zafar
5. Dr. Harish Trivedi

(Omar Khayyam: Philosophy of Life)
(Omar Khayyam in Biographical Dictionaries & Literary Anthologies)
(Omar Khayyam: A Spirit for Indian Poetry)
(Khayyam's Epicurian Thoughts & Islam)
(Culture Shock: Omar Khayyam in Hindi)

روزانه علمی

نشست پنجم

1. Dr. Ihsan Karim Burke
2. Dr. Tanvir Ahmad
3. Dr. Masoodul Hassan
4. Dr. Vazeer Hasan
5. Dr. Maria Bilqis

- (Omar Khayyam & Bengal)
(Concept of Love & Beauty
in the Rubaiyat)
- (Omar Khayyam in the Post-
Mughal setting in India)
- (Khayyam's Ethical Thoughts &
The Quran)
- (Bibliographical Study of Khayyam)

نشست ششم

1. Dr. Rita Rani Paliwal
2. Dr. Krishn Dutt Paliwal
3. Dr. Abbas Raza Nayyar
4. Dr. Abid Husain Haiiri
5. Dr. Jyotisar Sharma
6. Dr. Kiran Singh Verma

- (Madhushala Aur Khayyam)
(Adhunik Hindi Kavita Pr
Khayyam Ka Prabhav)
(Khayyam Ka Maslak)
(Khayyam Aur Vedanta)
(Khayyam Aur Kabir)
(Omar Khayyam in Russia)

رتال جامع علوم انسانی

سه شنبه شب، از ساعت ۱۹:۳۰ تا ۲۱:۳۰ در یکی از محوطه‌های دانشگاه JNU برگزار شد. پس از اجرای موسیقی، در همان محوطه شام صرف شد و مراسم خداحافظی انجام گرفت. در ضمن این مراسم نامه‌های تأییدیه قرائت مقاله‌ها به همراه ۵۰۰ روپیه هدیه، از طرف دبیرخانه سمینار به افراد تحویل داده شد. شب ساعت ۲۳:۳۰ به هتل بازگشتیم و صبح روز چهارشنبه ساعت ۵ صبح به همراه دکتر حسام پوربا بدرقه دکتر اختر حسین به فرودگاه دهلی رفتیم و از طریق عمان و بحرین به ایران بازگشتیم.

ساعت ۱۷ برای اجرای مراسم اختتامیه تعیین شده بود. اما پیش از آن از ساعت ۱۵:۳۰ تا ۱۶:۳۰ نشست با عنوان پرسش و پاسخ برگزار شد و افراد درباره سخنرانیها و مقاله‌های ارائه شده به گفت و گو پرداختند.

ساعت ۱۷ برنامه اختتامیه آغاز شد. در این مراسم دکتر اسلامی ندوشن و رضازاده از ایران و چند نفر دیگر از هند (از جمله دبیر سمینار، رئیس دانشکده علوم انسانی و رئیس دانشگاه JNU) درباره اهمیت و جایگاه خیام و ضرورت برگزاری سمینارهای علمی درباره او صحبت کردند. در پایان این مراسم از کتاب یادگار هندوستان دکتر مصطفوی و نیز دو کتاب دیگر از یکی از استادان هندی رونمایی شد.

پانوشت:

این مراسم ساعت ۱۸:۳۰ عصر به پایان رسید.

* عضو هیأت علمی دانشگاه شیراز

آخرین برنامه جنبی سمینار، اجرای موسیقی هندی بود که